

NEŞÂTÎ'NİN ŞİİR DÜNYASI

Mahmut KAPLAN¹

Öz

17. yüzyıl Hint üslubunun önemli temsilcilerinden olan Neşâtî Ahmed Dede, divanında klasik şiir geleneği içinde duygu ve düşüncelerini başarı ile ifade eden bir şair olarak edebiyatımızdaki yerini almıştır. Şiirleri hem kendi döneminde hem de Cumhuriyet dönemine kadar beğenilmiş, takdir edilmiştir. Şiirlerinde mensup olduğu dini ve tarikatı öğretmek, propagandasını yapmak gibi bir tavır sergilememiş, estetik çerçeveden taşmamıştır. Şiirlerinde çağının edebî anlayışı sınırları içinde kalmış olduğu görülür. Şiir dünyasında klasik edebiyatımızın genel anlayışı içinde kalmıştır. Bu çalışmada Neşâtî'nin şiir dünyasını gösteren bazı örneklere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Neşâtî, Hint, edebiyat, şiir, divan

NEŞATI'S WORLD OF POETRY

Abstract

Neşati Ahmed Dede, one of the important representatives of the 17th century Indian style, has taken his place in our literature as a poet who successfully expresses his feelings and thoughts within the tradition of classical poetry in his divan. His poems were admired and appreciated both in his own period and until the Republican period. In his poems, he did not behave like teaching the religion and cult he belonged to, making propaganda, and did not go beyond the aesthetic framework. In his poems, it is seen that he remained within the limits of the literary understanding of his age. In the world of poetry, he remained within the general understanding of our classical literature. In this article, some examples showing Neşati's world of poetry are given.

Keywords

Neşati, Indian, literature, poetry, divan

¹ Prof. Dr., Beykent Üniversitesi Öğretim Üyesi (mahmutkaplan53@hotmail.com)

Gönderim Tarihi: 13.05.2022, Kabul Tarihi: 25.05.2022

Giriş

Birçok şairin yetişmesinde emeği geçen Neşâtî Ahmed Dede (ö. 1674) klasik edebiyatımızın 17. yüzyılda yetiştirdiği önemli isimlerdendir. Elimizde *Divan*, *Edirne Şeh-rengiz*, *Şerh-i Müşkilat-ı Örfi*, *Hilye-i Enbiya*, *Kavaid-i Deriyye* ve *Tuhfetü'l-uşşâk* gibi eserleri bulunan şairin özellikle kaside ve gazelleri, edebi alanda etkili olmuş, beğenilerek tanzir edilmiş, bazı şiiirleriyle Hind üslubunun önemli temsilcilerinden biri olarak edebiyat tarihindeki yerini almıştır. Tezkireciler ve şairler onun şiiirini takdir etmiş, övmüşlerdir. Nazîm, Nedim, Şeyh Gâlib gibi divan şairleri ile Yahya Kemal'den İlhan Berk'e kadar modern dönemin birçok şairi onu takdir ettiğini ifade etmiş, şiiirlerine nazire yazmış, gazellerini taştir veya tahmis etmişlerdir. Neşâtî, Türk şairlerinden Bakî, Fehîm-i Kadîm, Sabrî, Nef'î, Şeyhülislâm Bahayî ve İsmetî'yi; Arap şairlerinden Hassan'ı, İran şairlerinden Örfi-i Şirâzî, Kelîm, Hâkânî, Şifâyî, Selîm, Enverî, Zahir-i Faryâbî, Selman, Rükânâ, Tâlib-i Amülî ve Kemâl-i Isfahânî gibi şairleri anmış, kasidede Nef'î ile rekabet etmeye çalışmıştır.²

Neşâtî'nin şiiirleri klasik edebiyatımızın temel kaynakları olan Kur'an, peygamber kıssaları, Hz. Peygamber (asm), tasavvuf, *Şeh-nâme*, Hz. Mevlanâ ve *Mesnevî* ve yerli malzemedir. *Neşâtî Divanı*'nda Hz. Peygamber (asm) için üç naat ve bir miraciye yer almaktadır. Mevlanâ ve Mevlanâ Türbesi hakkında da methiyeleri bulunan şairin Hz. Hüseyin'in (ra) Kerbelâ'da şehit edilmesinden duyduğu acıyı anlatan mersiyesi dikkat çekicidir. Şair, dönemini idrak ettiği padişah, vezir, devlet adamı ve şeyhülislâmlara kasideler sunmuşsa da beklediği ilgiyi gördüğünü söylemek güçtür. *Divan*'ında sınırlı sayıda rubaî bulunması Neşâtî'nin daha çok bir gazel şairi olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Önemli bir kısmı nazire olan gazellerinin örnek alınan şiiirlerden daha başarılı olduğu kabul edilir.

Neşâtî, şiiirlerini "pür-sûz" (çok yakıcı, yanık) ve mazmunlarını da "âteş-pâre" (ateş parçası) olarak tanımlar ve dünya sakinlerinin, insanların kalplerini yaktığını iddia ederken (Mer. V/5) kaleminin mana güzelinin resimlerini çizdiğini övünerek dile getirir (k. 11/37). Neşâtî üslubunun güzelliğini tam bir kendine güven duygusu ile dile getirir. Şair, şiiirlerinin ilim sadefinde gelişen eşsiz birer inci olduğunu "lutf-ı edâ", "dürr-i yekta" ve "cû-yı safa" gibi tanımlarla över ve üslubunun güzelliği ve akıcılığıyla övünür. Birçok divan şairinin kendi manzumeleri için benzer övgülerde bulunduğu erbabının malumudur. Neşâtî, şiiirinin ilim ve marifet, ilim ve irfan üzerine kurulduğunu;

2 Mahmut Kaplan, "Sebk-i Hindî Şairlerinden Fehîm, İsmetî, Na'îlî ve Neşâtî'nin Şair ve Şiir Hakkındaki Görüşleri", *Hece Dergisi* 53-55 (Ankara 2001): 275.

güzelliği ve üslubunun çekiciliğinin de bunlardan kaynaklandığını söyler. Aşağıdaki iki beyitte şiir üslubunun güzelliğini ve bunun kaynağını ifade etmektedir:

Gitdükce güzellense n'ola şâhid-i nazmum

Bu hüsni viren dâ'im aña lutf-ı edâdur

*Mana sevgilim gittikçe güzellense şaşılmaz zira ona bu güzelliği veren eda/
üslûp güzelliğidir.*

Tab'um sade-f-i dânişe bir gevher-i yektâ

Nazmum çemen-i ma'rifete cûy-ı safâdur (k. 12/26-27)

*Yaratılışım, yeteneğim bilgi sadefine bir eşsiz incidir, nazmum marifet çemeni-
ne bir safa (veren) ırmaktır.*

Neşâtî'nin şiirleri için şu sıfatları da kullanır: “edâ-yı nazûk” (nazik eda, zarif üslup) (k. 13/30), “safâ-yı nazm” (nazım saflığı, berraklığı) (k. 15/37), gönül denizinden çıkarılmış “dürr-i menşur” (dağılmış inci) (k. 16/28). Bazı fahriyeleri ile gazellerinde şiir anlayışı hakkında ipucu veren Neşâtî'nin şiir anlayışı Riyazî-zâde için yazdığı metniyede daha açık olarak ifade edilmiştir. Şaire göre Riyazî-zâde'nin şiiri i'câz (başkasının benzerini yazamayacağı, benzeri yazılamayan) gülleri ile dolu bir güzel gülistan olup (k. 27/25) rengin/çarpıcı, hoştur (k. 27/28). Manevi feyizle beslenen şiiri, okuyanı ve dinleyeni şarap gibi sarhoş edecek etkiye sahiptir:

Bâde-i nazm-ı Neşâtî kim şarâb-ı feyzdür

Âb-ı rûy-ı şâhid-i endîşedür her katresi (g. 127/5)

Neşâtî'nin şiirinin badesi, her damlası düşünce güzelinin yüzü suyu olan feyiz şarabıdır.

Güzellik

Güzellik, Neşâtî'nin şiirlerinde bir kavram olmaktan çok şiirin ya da sevgilinin sıfatı olarak yer alır. Güzellik kelimesi yerine daha çok Arapça yüz güzelliği anlamındaki “cemâl” kelimesini tercih eden şair, “hüsni” kelimesine nadiren yer verir. Hüsni kelimesi şiiri tanımlarken kaleminin ucundan dökülür gibidir. Bu şiirler Hz. Peygamber'in (asm) şairi Hassan'ın ruhunu şad edecek güzelliktedir:

Vasf-ı pâkünde hüsni-ı güftârum

Şâd ider rûh-ı pâk-i Hassânı (k. 8/37)

Temiz sıfatlarını (anlatmada) sözlerimin güzelliği Hassan'ın temiz ruhunu şad eder, sevindirir.

Cemal ve gül arasındaki ilişkiye dikkat çeken şair, sevgilinin güzelliğinden güller derdiği için âşğın gönlünün yanık yaralarıyla dolu olduğunu belirtir. Cemâl kelimesi tasavvuf muhtevalı beyitlerde daha bir öne çıkar:

Tâze gül-çîn olup cemâlinden
Dâg dâg eyledüm dil ü cânı (k. 8/2)

Güzelliğinden taze gül toplayıp gönlü ve canı yanık yaralarıyla doldurdum.

Bazı kasidelerde “cemal” kelimesini “şâhid-ı devlet” vasfında kullanır. Baht, talih güzelliğini anlatırken “devlet/baht, talih” güzelliğın güzelliğini artıran bir öge olarak över (k. 10/7). Bahçelerde boy atan her dal güzellik bakımından düzgün boylu şuh, bazen yeşil bazen sarı elbiseler giyen bir güzele benzetilir Ağaçların rengârenk çiçekler açması şairi zengin ve renkli hayaller bulmasına vesile olur:

Her şâh-ı çemen hüsn ile bir şûh-ı sehî-kad
Kim geydüğü geh sebz ü gehi zerd kâbâdur (k. 12/4)

Bahçenin her ağacı güzellikte bazen yeşil bazen sarı elbiseler giyen düzgün boylu şuh bir (güzel)dir.

Neşâtî, mazmunlarının canları hayrete düşürdüğünü övünerek iddia eder. Mazmunlarını görenin hayran olmaktan kendisini alamayacağı dağınık saçlı bir güzele benzetmesi dikkat çekicidir:

Cemâl-i şâhid-i mazmûnı kim hayret-dih-i cândur
Ne mümkün olmamak dil-beste-i zülfi perîşânı (k. 13/17)

Mazmununun güzelliği canlara hayret verir. Dağınık zülüflerinin hayranı olmamak mümkün değildir.

Gelin süsleyenler, daha doğru bir ifade ile şiir gelinini süsleyenler onun şairlik tabiatının güzeline/güzelliğine hayran olmaktan kendilerini alamazlar:

Hüsn-i ahlâkına âşüfte-dil hâlk-ı cihân
Şâhid-i tâb'ına dil-dâde 'arûsân-tırâz

Ahlâkının güzelliğine dünya halkının gönlü çılgın gibi tutkundur. Yaradılışının güzeline (güzel huyuna) gelin süsleyenler gönül vermiştir.

Her divan şairi gibi Neşâtî de şiirlerinin taze/yeni mazmunlar bakımından eşsiz olduğunu söyler.

Tâze ta'bîr ile mazmûn-ı sühanda yektâ
Lutf-ı endîşe ile hüsn-i edâda mümtâz (k. 14/17, 18)

Yeni tabirlerle şiir mazmunlarında eşsiz, düşünce hoşluğu ile üslup güzelliğinde seçkin.

Güzelliği güneşe teşbih eden Neşâtî, sevgilinin güzelliğinin nuruna bakmaya gözlerin dayanamayacağını söyleyerek bir bakıma Hz. Musa'nın (as) Tur Dağı'nda Allah'ı görmeyi dilemesi ve bunun mümkün olmadığını kendisine bildirilmesi ile dağa olan tecelliye dağın dayanamayıp parçalanması ve Hz. Musa'nın (as) düşüp bayılması kisasına telmihte bulunur:

Kâbil midür bu tâbiş-i nûr-ı cemâl ile
Ol aftâb-ı hüsn-e getürmek nigâh tâb (g. 11/3)

Cemal nurunun parıltısıyla o güzellik güneşine bakmaya güç yetirmek mümkün müdür?

Âşığın gözünden akan kanlı gözyaşları sevgilinin güzelliğini besler, ona süs ve renk verir (g. 25/4). Cemal güzelliğine duyulan arzu, şevk bazen görünür bazen kaybolur. Sâlik, manevi yolculuğundan kabz/tutulma ve bast/ferahlama, açılma halleri yaşar:

Şevk-i cemâl gâh nihân geh be-dîd olur
Berk-i visâl gâh nihân geh be-dîd olur (g. 26/1)

Güzellik coşkusu, isteği bazen gizlenir kâh görünür olur. Kavuşma şimşeği bazen gizlenir bazen görünür olur.

Cemâl kelimesi şiirlerinde söz hünerlerini sergilemeye vasıta olur. Sevgilinin fesinin altından fıskıran kıvrır kıvrır saçlar şaire "cemâl" kelimesindeki cim harfinin kıvrımlı halini hatırlatır:

Zîr-i külâhdan ham-ı zülfi degül çıkan
Cîm-i cemâl gâh nihân geh be-dîd olur (g. 26/6)

Külâhının altından çıkan zülfünün kıvrımı değil cemal kelimesinin cim'i bazen kaybolur bazen görünür.

Neşâtî'ye göre güzel şiveli/edalı, nazlı olmalı. Sevgili ne kadar güzel olsa da âşık cilvesi, şivesi olan güzeli tercih eder, arar:

Olsa ne kadar hüsn ile ra'nâ dil-i 'âşık
Bî-şîve olan dilber-i sîmîn-beri neyler (g. 40/5)

Âşığın gönlü, ne kadar güzel olursa olsun şivesiz gümüş vücutlu dilberi ne yapsın, istemez.

O tâb-ı hüsn ile gel bezmi teşrîf eyle de seyr it
Sebûlar şem'üne sâgar gibi pervâne olmaz mı (g. 135/3)

*Güzelliğin o parlıtı ile gel meclisi şereflendir (de) bak testiler (güzelliğinin)
mumuna kadeh gibi pervane olmaz mı?*

Sanat heyecanıyla şiirlerini kaleme alan bir şair olmakla birlikte, Neşâtî'nin dünya görüşünü şekillendiren şüphesiz Kur'an, hadis, medresede okutulan ilimler, tasavvuf ve Mevlanâ'nın eserleridir. O görüş ve inanışlarını sanat perdesi altında adeta gizleyerek ifade etme yolunu seçmiştir. Yine de bazı ipuçlarından hareketle bu Mevlevî şeyhinin dünya görüşünü elden geldiğince anlamaya çalışabiliriz.

Hind üslubunda dünyadan zevk ve kâm almaktan ziyade ıstırap ve acı çekmek ve buna bağlı olarak karamsar bir tablo göze çarpar. Bazı vakitler hayattan keyif alınsa bile elemle karışık bir ruh hali kendini hemen gösterir. Aslında bu bir bakıma şiir anlayışının bir sonucu olup gerçek hayatta şairin hangi duygu ve düşünceleri taşıdığını tespit etmek kolay değildir. Dünyadan kâm almış ve mevki sahibi olmuş zengin nice divan şairlerinin de şiirlerinde şikâyetlerine, sızlanmalarına ve acıdan-elemden yakınmalarına tanıklık edebiliyoruz. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız Neşâtî'nin –kaynaklardan edindiğimiz bilgi ışığında– pek müreffeh bir hayat sürmediği anlaşılmaktadır.³ Bu sebeple olsa gerek mısralarında zaman zaman gamlı, kederli, gücenik bir bakışı tarzı hissedilir:

Çeker mi çarh-ı sitemger cefâdan el hergiz
Temâm kişt-i dili virmeyince bâde dahı (g.125/2)

Zalim felek, gönül ekinini tamamen rüzgâra vermeden/savurmadan zulümden hiç el çeker mi?

Neşâtî, *Divan'*ında yer alan 76 numaralı gazelinde dünyada safa görmediğini, dostlardan da cefadan başka bir muameleye tanık olmadığını yana yakıla anlatır ve bir meclise teşbih ettiği bu dünyada karşılaştığı olumsuzlukları “nesin gördük” redifi ile anlatır: Bu dünya meclisinde Cem'in –humarı baş ağrısı, neşesi gözyaşı olan– kadehinin zulümden başka nesini gördük! Göğsün derinlerindeki gönül yarasının, zulüm okuna hedef olmaktan başka nesini gördük! Sevgilinin yüzüne dökülen kıvrım kıvrım saçlarının benini örtmekten başka nesini gördük!

Şair mahlas beytinde adeta bir duygu patlaması halinde sırrı ifşa etmekten, açılmaktan başka gözden akan bu gözyaşlarının nesini gördük diyerek şiirini tam

3 Kâşif Yılmaz, *Güftü ve Teşrifâtı's-Suarâsı* (Ankara: AKM Yayınları 2001), 227.

bitirdiğini düşünürken bir zeyl beytiyle asıl maksadını dile getirir. Bu son beyit şairin hüznünün, yakınmasının sebebini ortaya serme bakımından çok önemlidir. O, aslında değerinin bilinmediğinden yakınmaktadır:

Ragbet mi var erbâb-ı dile şimdi Neşâtî
Bihûde hemân da'vî-i 'irfân iderin ben (g. 89/6)

Ey Neşâtî, şimdi gönül adamlarına (âriflere, şairlere) rağbet mi var! Ben boşuna hemen irfan davasında bulunuyorum...

Sebk-i Hindî'nin etkisiyle Neşâtî'nin şiirlerinde bedbin, karamsar bir bakış açısı kendini gösterir. Çiçeklerin renkleri ve duruşları ona bir tür hüznün verir gibidir:

Sünbülü dūd-ı kebūd ü verdi ahker-pâredür
Çeşm-i hayretle nâzâr kıl gülsitânuñ nakşına (g. 124/4)

Gül bahçesinin nakşına ibret gözüyle bak: Sümbülü mavi duman, gülü kor parçasıdır.

Aşağıdaki beyit yukarıdaki sözlerimizi adeta ispat etmektedir. Dünyanın güzelliklerinde sevinçten bir iz, bir eser kalmamıştır. Dünyaya insaf gözüyle bakan şaire hak verir:

Resm-i şâdîden Neşâtî bir eser kalmış mı gör
Sen de insâf eyle bak şimdi cihânuñ nakşına (g. 124/5)

Ey Neşâtî, sen de insaf eyle cihanın nakşına/hilesine bak, şimdi sevinç halinden bir iz kalmış mı gör!

Şairin yakınması, zamandan ve zamaneden şikâyetçi olması şairane bir duygusallıktan öte ilim ve irfanına denk bir ilgi görmeyişinden kaynaklanmaktadır. O umduğunu, beklediğini bulamayan insanlardandır. Devlet ricaline kasideler sunmasına rağmen uygun bir ilgi bir karşılık gördüğü söylenemez:

Pejmürdedür hemîşe gül-i bahtumuz yine
Olsa çekîde şâm u seher şebnem-i neşât (g. 64/4)

Sabah akşam sevinç şebnemleri, çiy damlaları damlasa da bahtımızın çiçeği her zaman (olduğu gibi) yine pejmürdedir.

İlgisizlik karşısında iç dünyası dalgalanan, altüst olan şair üzüntüden helak olma noktasına gelmiş gibi hisseder. Bunda şaşılacak bir şey olmadığını düşünür zira bela meclisinde hasret zehri içmiş, kedere mübtela olmuştur. "Bezm-i belâ" terkibi şai-

rin kader inancına bir göndermedir. Çünkü insanların kismetleri “elest meclisi”nde/ “bezm-i bela”da paylaşılmış, şairin bahtına keder zehrini yudumlamak düşmüştür (g. 47/6).

Klasik şiirde ayrılık endişesinden dolayı kavuşmanın zevkine varılmaması hususunda şairler tarafından çok terennüm edilir. Neşâtî'den takriben bir asır önce Fuzûlî de böyle bir endişeye değinmiştir:

Yaktım tenimi vasl günü şem' tek ammâ
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânın içindir⁴ (g. 105/4)

Kavuşma günü tenimi mum gibi yaktım bil ki ama bu hazırlık ayrılık gecen içindir.

Ali Nihat Tarlan, Fuzûlî'nin beytini şu cümlelerle şerh etmiştir:

“Mumun teni dışıdır, yani mum kısmı. İçi ise candır, fitildir. Fitol ise candır. Visâl günü güneşlidir, hararetinden vücut eriyebilir. Visâl günü tenim yani maddem eriyor, maddeden sıyrılıyorum. Fakat bu hazırlık, yani mumun dış tarafını hazırlamam ayrılık gecesi içinde fitil yani can yanacağı içindir. Visâlinle tenim, firakınla da canım yanıyor demek istiyor. Çünkü gece mumun fitili yanar.”⁵

Aşağıdaki beyitte Neşâtî'nin, Fuzûlî'nin beytine benzer düşünceler dile getirdiği görülür:

Dil zevk-i vaslı tuymadı bîm-i firâkdan
Hayfâ ki geçdi gamla Neşâtî dem-i neşât (g. 65/5)

Ayrılık korkusundan gönül kavuşma zevkini duymadı. Ey Neşâtî, yazık sevinç zamanı üzüntüyle geçti.

İnsan sıkıntılı zamanlarında açılıp derdini, kederini paylaşabileceği bir dert ortasına ihtiyaç duyar. Gönüldeki sızların baskısından kurtulmanın çaresi birine söylemek fakat şair bu arayışında olumlu bir sonuca ulaşamamış gibidir:

Âvâre dil ki kendi gibi bî-kârâr arar
Râz- ı derûnın açmaga bir gam-güsâr arar (g. 19/1)

Avare gönül, gönül sırrını açmak için kendi gibi kararsız bir dert ortağı arar.

Gönül kayığı gam denizinin ortasında zulmün sert rüzgârlarıyla adeta denizinin ortasında kırılıp kalmıştır. Klasik şiirimizde gönül, içine kayık maketi konulan cam

4 K. Akyüz, S. Beken, S. Yüksel ve M. Cunbur, *Fuzûlî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 181.

5 Ali Nihat Tarlan, *Fuzûlî Divanı Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 222.

şişesine teşbih edilir. Neşâtî de bu mazmundan hareketle gönlünün halini deniz ortasında çaresiz kırılmış bir kayığa benzetiyor:

Figân ki tündî-i bâd-ı sitemle zevrak-ı dil
Miyân-ı lücce-i gamda şikest olup kalmış (g. 61/4)

Eyvah, gönül kayığı zulüm rüzgârının şiddetiyle gam denizinin ortasında kırılıp kalmış.

Klasik şiirde yeni bir manadan çok söylenmiş olsa da bir manayı daha güzel bir tarzda dile getirmek önemlidir. Şeyh Gâlib, bu imgeyi daha estetik bir istifle şöyle dile getirecektir:

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şişedir bu reh-i sengsâra düşdü⁶ (g. 311/1)

Yine gönül kayıkçığım kırılıp kenara düştü. Camdandır, dayanır mı taşlı yola düştü.

Neşâtî'nin şiirlerinde sürekli başını uzatıp görünmek isteyen bedbin/karamsar bir eda hissedildiği daha önce de ifade edilmişti. Aşağıdaki beyitte yine bu tarz bir tablo çizildiği görülmektedir:

Bisât-ı meclisi tayy itdi sâkî-i devrân
İrişmedin elimüz sâgar-ı murâda dahı (g.125/3)

Devran sakisi meclis halısını, elimiz daha murat/istek kadehine erişmeden topladı (meclisi bitirdi).

Devran sakisinden kasıt felektir zira şair henüz emellerine, isteklerine kavuşmadan meclis dağıtılmıştır. "Sâgar-ı murâd" terkibi anlam bakımından çok önemlidir. Ulaşılan her arzu, her istek, varılan her hedef aslında insana bir tür sarhoşluk verir. Dünya hayatında kişi her istediğini elde edemez; kimi zaman tam yakalamışken fırsatı elden geçirir.

Neşâtî'nin murada erememe konusunda yalnız olmadığını fark ettiği zaman zaman karamsarlık perdesini yırtmaya çalışmasından anlaşılmaktadır. Kendisini de içinde var saydığı rindler/ârifler topluluğunun en zayıf ferdinin bile felek aslanıyla pençeleyecek güçte olduğunu fakat bu fırsatı bir türlü ele geçiremediklerini söyler. (54/5). Zayıfların topluluğu aralarındaki samimi dayanışma sebebiyle çok güçlüdür. Bu bağlamda şair bazen şikâyetçi olduğunu unutmuş gibi görünür. Sanki o denli

6 M. Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gâlib Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 419.

şikâyet eden, sızlanan kendisi değilmiş gibi felekten yakınmadığını söyleyiverir. Bu tavırda yadırganacak bir durum yoktur zira o kadere inanan mümin bir insan, bir tarikât şeyhidir. Hayır ve şer Allah'tandır; kul veya sebepler arada sadece perdedir. O halde kâmil insana, ârife yaraşan Allah'a sığınıp tevekkül etmektir:

Şikâyet eylemezüz çarhdan Neşâtî biz
Ne gelse cânib-i Perverdigârdan bilürüz (g. 55/5)

Neşâtî, biz felekten şikâyet eylemeyiz; (başımıza) ne gelse Allah'tan (geldi) biliriz.

Günlük hayatta, sınanma meydanının gereği olarak, insanın bir anı bir anına uymaz; ümitsizlik ve umut birbirini izler durur:

Geh ye's ile peygûle-nişîn-i gam-ı hasret
Geh sahn-ı temennâda sebük-kâm-ı niyâzüz (g. 56/4)

Kâh ümitsizlikle hasret üzüntüsünün bir köşe çekilmişşi kâh murat meydanında kâm peşinde istekle seğırtmekteyiz.

Bu beyit insan psikolojisini anlık değişmelerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Her insan, sözü edilen ruh halini farklı zamanlarda tecrübe etmiştir. Neşâtî, dünya isteklerine kavuşmayı önemli görmez. Ona göre kişi, aşk devleti içinde her bakımdan muradına erebilir. Daha kısa bir ifade ile aşk, bütün dünya nimetlerinden üstündür:

Kâm-ı dünyâyı Neşâtî gibi nâ-çîz gören
Devlet-i 'ışkda her vech ile kâm-âver olur (g. 27/5)

Dünya lezzet(ler)ini Neşâtî gibi hiç değerinde gören, aşk devletinde/talihinde her bakımdan mutlu olur.

Neşâtî, hayatın bazı karamsarlık veren tecellileri dışında istiğnayı, tok gözlülüğü elden bırakmaz. Tasavvufun verdiği bir olgunlukla istiğna sancağını açar, Allah rızası dışında bir şeyi gözetmez, arzu etmez. Tasavvufta temel prensip sadece ve sadece Allah'ın rızasını gözetmek, yapılan ibadet ve taatte başka bir beklenti içinde olmamaktır. Sâlik ibadetlerinde sadece ihlâsı, Allah rızasına ermeyi amaç edinir; cennet sevdası ya da cehennem korkusunu aklının ucundan bile geçirmez. Şaire, ârife göre dünya ve ahiret gül bahçeleri Allah rızası karşısında çer çöp niteliğindedir:

Müstagnî-i dehrüz ki yed-i himmetümüzde
Gülzâr-ı dü 'âlem bir avuç hâr ile hasdur (g. 33/4)

Biz zamanın doyunuyuz, himmet elimizde iki dünyanın gül bahçesi bir avuç çer çöptür.

İhlâs ve samimiyet yolunu seçen, istiğna/tok gözlülük, ihtiyaçsızlık hasletine sahip olur; aşka, sevgili mesabesinde olan her şeye sırtını döner, Allah'a teveccüh eder:

Geldi âhir tâb'a istignâ Neşâtî 'ışkdan
Geçdi vasl-ı yârdan zevk-i temaşâdan bile (g. 104/5)

Sonunda mizaca, aşktan istiğna geldi, Neşâtî sevgiliye kavuşmaktan da onu seyretmek zevkinden de el çekti.

Şair, yükseldiği istiğna makamında, "Ölmeden ölünüz" hadisinin gösterdiği hedefe ulaşma zevkine ererek gönlünün ve ruhunun her iki dünyadan vazgeçerek seyr ü sülûktaki kemale erdiğini ifade eder:

Düşdi tab'a ol kadar zevk-i fenâ kim cân u dil
Geçdi dilberden degül dünyâ vü 'ukbâdan bile (g. 104/2)

Fena/fani-fillah olma zevki can ve gönle öyle düştü ki güzelden değil dünya ve ahiretten bile geçti.

Hız. Muhammed (asm)

Şâh-ı rüsûl: resullerin şahı (k. 1/18), *Penâh-ı âlem ü âdem*: âlem ve insanın sığınağı, *Peyem-ber-i zî-şân*: şanlı peygamber, *Hudâygân-ı felek-bârgâh*: felek divanlı, felek saraylı padişah (k. 1/19), *Şefî-i küll-i ümem*: bütün ümmetlerin şefaathçisi, *Melce-i heme âlem*: bütün âlemin sığınağı, *Şeh-i sûtûde-şiyem*: ahlâkı övülmüş şah, *Fahr-ı enbiyâ-yı güzîn*: seçkin peygamberlerin övücü (k. 1/20), *Ahmed-i mürsel*: Allah tarafından gönderilen Ahmed, *Fürûg-ı neyyir-i zâtı ziyâ-yı çeşm-i yakîn*: zatının parıltısı yakîn gözünün nuru olan (k. 1/21, k. 2/15), *Nâzenîn-i dü âlem*: iki âlemin nazlısı (k. 1/22), *Şeh-i melâ'ike-âsker*: melaikeler askerli şah, ordusu melekeler olan hükümdar (k. 1/23), *Yegâne şâri-i vâlâ-güher*: yüksek değerli yegâne şeriat sahibi (k. 1/24), *Hudâygân*: büyük padişah (k. 1/29), *Cihân-penâh şeh*: âlemin sığınağı olan şah (k. 1/31), *Medâr-ı her dü serâ*: her iki dünyanın medarı, etrafında döndüğü (k. 1/32), *Kerem-şi'âr*: cömert tabiatlı (k. 1/36), *Şeh-i yekta*: eşsiz, biricik padişah, *Mihr ü Meh emrine fermanber*: ay ve güneşin emrine uyduğu (k. 2/14), *Mihr-tâb'*: güneş karakterli, *Meh-zamîr*: ay gönüllü (k. 2/20), *Çeşm ü çerâg-ı dehr*: feleğin/dünyanın gözü ve meşalesi, ışığı (k. 2/21), *Resûl-i kibriyâ*: yüce Allah'ın elçisi, yüce peygamber (k. 3/16), *Mâhbûb-ı Hudâ*: Allah'ın habibi, *Şeh-i dü âlem*: iki âlemin padişahı, *Ser-defter-i enbiyâ-yı ekrem*: peygamberlerin liste başı, önderi, en ekremi (k. 3/17), *Yektâdür-i lücce-i hakikat*: hakikat denizinin tek incisi, *Vâlâ-güher-i muhît-i kurbet*: Allah'a yakınlık makamının değerli cevheri, incisi (k. 3/18), *Keyhusrev-i dîn-penâh-ı kevneyn*: iki cihanın din sığınağı olan padişah, *Şâhenşeh-i taht-ı kâbe-kavseyn*: kabe-

kavseyn tahtının şahlar şahı (k. 3/19), *Sultân-ı rüsül*: resuller sultanı, *Şeh-i mü'eyyed*: Allah tarafından (mu'cizelerle) teyit edilen şah, *Tâc-ı ser-i enbiyâ*: peygamberlerin başlarının tacı olan (k. 3/20), *Pâdişeh-i serîr-i levlâk*: levlake tahtının padişahı, (k. 3/21), *Hâtem-i enbiyâ-yı ekrem*: şerefli peygamberlerin sonuncusu, (k. 3/24), *Bâ'is-i hestî-i dü 'âlem*: iki dünyanın varlık sebebi, *Râtibe-bahş-ı kadr-i Âdem*: Âdem aleyhisselamın değerinin artma sebebi olan (k. 3/26), *Nebiyî-yektâ*: eşsiz nebi (k. 3/27), *Keyhusrev-i kişver-i nübüvvet*: nübüvvet ülkesinin hükümdarı (4 Miraciye/10).

Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından biri Hz. Muhammed'dir (asm). Hz. Peygamber'in (asm) doğumu, nübüvveti, hicreti, mu'cizeleri, savaşları, sahabe-leriyle ilişkileri, sözleri, tavır ve davranışları, vefatı ile birçok edebi türe kaynaklık etmek bakımından edebiyatımızın temel kaynaklarından biri olmuştur. Şairler, insanlığın hidayet sebebi olan Hz. Peygamber'e (asm) duydukları samimi sevgiyi şiirlerinde terennüm etmiş, ona duydukları minneti ifade etmişlerdir. Hz. Muhammed'in (asm) kapısının eşığı yeryüzü padişahlarının saygı ile yüz sürdükleri bir mutluluk mevkiidir:

Der-i sa'âdet-i Şâh-ı rüsül ki olmadadır
Hemîşe nâsiye-sâ hüsrevân-ı rûy-ı zemîn (k. 1/18)

Peygamberler şahının saadet evinin kapısı yeryüzü padişahlarının daima alınlarını sürdükleri (yer)dir.

Hz. Muhammed (asm) ümmetinin günahkârlarına şefaate edecek olması ona duyulan sevgi ve ihtiramı kat kat artırmıştır. O, bütün ümmetinin şefaatchisi, kıyamet gününde elinden tutacak olan umudu, peygamberlerin övücüdür:

Şeff'-i küll-i ümem melce-i heme 'âlem
Şeh-i sûtüde-şiyem fahr-ı enbiyâ-yı güzîn (k. 1/20)

Bütün ümmetin şefaatchisi, bütün insanlığın sığınağı, her bakımdan övgüye layık peygamberlerin seçkini(dir).

İnsanlar, Hz. Peygamber'in (asm) tebliğiyle küfür karanlıklarından kurtulmuş, onun nuru ile gönüller aydınlanarak Allah'ı esma ve sıfatlarıyla tanıma mutluluğuna erişmişlerdir. Bu açıdan Allah onun zatının nurunun parıltısını yakîn/sağlam bilgi gözünün ışığı etmiştir. Hz. Peygamber (asm), insanlara Allah'ı tanıtan bir delil olarak nübüvvet vazifesini tam anlamıyla ifa etmiştir:

Cenâb-ı Ahmed-i mürsel ki eylemiş Hâllâk
Fürûg-ı neyyir-i zâtın ziyâ-yı çeşm-i yakîn (k. 1/21)

Yaratan, resulü olan Hz. Ahmed'in (asm) zatının nurunun parıltısını yakın/sağlam bilgi gözünün ışığı eylemiş(tir).

Hız. Peygamber (asm) tebliğ ettiği dinle bütün insanlığın sığınağı olmuş, onun neşrettiği şeriat sayesinde kargaşa, kaos teskin edilmiştir. Kısa zamanda Arabistan Yarımadası'ndan yayılan nur dünyanın önemli bir kısmına ulaşmış ve bu nurun hükümlerinde bulunduğu yerlerde zulüm, karışıklık ve sıkıntılar büyük ölçüde azalmıştır:

Cihân-penâh şehâ âb-ı şer'-i pâküñdür
Fesâd-ı şu'le-i âşûbı eyleyen teskin (k. 1/31)

Ey âlemimin sığınağı olan padişah âlemin kargaşasını, fesadını teskin eden temiz şeriatının suyudur.

Hız. Peygamber'in (asm) neşrettiği nurla âlem aydınlanmış, adaletiyle insanlık huzura ermiştir. Neşâtî, şeriatı güneşe, adaleti aya teşbih ederek bu iki kavramın hayati önemine dikkat çeker:

Mihr-i şer'-i 'âlem-efrûz ile mâh-ı 'adlidür
Eyleyen dünyâyı ser-tâ-ser münevver rûz u şeb (k. 2/17)

Dünyayı gündüz gece baştanbaşa aydınlatan, âlemi aydınlatan şeriatının güneşi ve adaletinin ayıdır.

Neşâtî nefis bir hüsn-i ta'lil ile gökte görünenlerin Güneş ve Ay değil Hız. Muhammed'in (asm) Ravza-i mutahharasını seyretmek için meleklerin açtıkları iki pencere olduğunu söyler:

Mihr ü meh sanma melâ'ik nûrdan revzen açup
Ravza-i cennet-nâzîrin seyr iderler rûz u şeb (k. 2/18)

(Gökte görünenleri) ay ve güneş sanma! Melekler nurdan pencere açıp onun (asm) cennet gibi ravzasını seyrederek.

Hız. Peygamber (asm) engin şefkatiyle güneş gibidir. Gönlü ay gibi aydınlıktır. Onun bu engin şefkat ile aydınlık kalbine indirilen temiz şeriat bütün halkın/yaratılmışların huzurunun sebebidir:

Mihr-tâb'a meh-zamîrâ şer'-i pâküñdur senüñ
Bâ'is-i âsûdegî-i hâlk yek-ser rûz u şeb (k. 2/20)

Ey güneş yaradılış, ay (gibi aydınlık) gönüllü (Nebî), baştanbaşa bütün halkın/insanların huzur sebebi senin temiz şeriatındır.

Hız. Peygamber (asm) kâinatın gözü ve ışığıdır. Güneş ve ay onun feyzinin parıltısı yanında sönük birer mum gibi kalır. Kaldı ki güneşin ve ayın hatta bütün feleklerin yaratılış sebebi odur:

Sensin ol çeşm ü çerâg-ı dehr kim sad mihr ü mâh
Lem'a-i feyzün yanında şem'-i bî-fer rûz u şeb (k. 2/21)

Âlemin gözü ve mumusun ki yüz güneş ve ay senin feyzinin parıltısı yanında gündüz ve gece sönük birer mumdur.

Hz. Muhammed (asm), Hakk'ın habibi, sevgili kulu ve elçisi olduğu gibi iki cihanın da padişahıdır. Peygamberler listesinin başıdır. Her ne kadar en son gönderilmişse de yaratılması hepsinden öncedir:

Mâhbûb-ı Hudâ şeh-i dü 'âlem
Ser-defter-i enbiyâ-yı ekrem (k. 3/17)

(Hz. Muhammed [asm]), Allah'ın habibi, iki âlemin şahı, şerefli peygamberler defterinin (liste) başıdır).

Klasik şiirimizde Hz. Muhammed (asm) "dürr-i yetim" olarak tavsif edilir zira felekler onun hürmetine yaratıldığı halde o annesinin tek evladı olup doğmadan baba-sını ve küçük bir çocukken annesini kaybetmiştir. Bunların ötesinde o (asm) hakikat denizinin eşsiz tek incisidir. Allah'a yakınlık makamının da en değerli cevheri, incisidir. Miraç sadece ona lütfedilmiş, Cebrail (as) bile onun vardığı yere erememiş, Sidretü'l-münteha'da kalmış, ötesine geçerse yanarım demiştir:

Yektâ dür-i lücce-i hakikat
Vâlâ-güher-i muhîf-i kurbet (k. 3/18)

Hakikat denizinin eşsiz incisi, (Allah'a) yakınlık okyanusunun, makamının en değerli mücevheri(dir).

O (asm), resullerin, Hak elçilerinin sultanı, mu'cizelerle doğrulanmış, desteklenmiş nebi olarak bütün peygamberlerin başının tacıdır. Bu bakış tarzının klasik şiirimizde sık görüldüğü unutulmamalıdır:

Sultân-ı rüsûl şeh-i mü'eyyed
Tâc-ı ser-i enbiyâ Muhammed (k. 3/20)

Resullerin sultanı, doğrulanmış şah; nebilerin başının tacı Muhammed.

Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber (asm) hakkında bir kutsi hadiste "Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım" buyurmuştur.⁷ Özellikle na'tlarda ve tasavvufi şiirlerde kutsi hadis olarak zikredilen bu söze çok yer verilir. Miraca çıkıp Cebrail'i (as) geride bıraktığı için de şair, Hz. Peygamber'in (asm) yüceliği hakkında "en aşağı mertebesi dokuz felektir" ifadesini kullanmıştır:

7 Acluni, II: 164; Hakim el-Müstedrek, II: 615.

Ol pâdişeh-i serîr-i levlâk
Kim pâye-i pestidür nüñ eflâk (k. 3/21)

Dokuz felek (gök), o Levlak (asm)tahtı padişahının makamının en aşağı mertebesidir.

Neşâtî bütün gayretine, şairliğine rağmen Hz. Peygamber’i (asm) layık olduğu gibi övemeyeceğini itiraf etmek durumunda olduğunu içtenlikle ifade eder:

Olsa ne kadar edâ-yı medhûñ
Mümkün mi yine sezâ-yı medhûñ (k. 3/41)

Övgün ne kadar yapılırsa da sana (asm) layık olan medih mümkün değildir.

Tabiat

Neşâtî’nin şiirlerinde tabiat geleneğın sınırları çerçevesinde ifadesini bulmuştur. Şiirlerde görülen, dolaşılan, dokunulan gerçek tabiatın çok şairin hayal dünyasında şablonları önceden var olup mecaz, türlü söz ve anlam sanatlarına vasıta olan bir tabiatla karşılaşırız. Çoğu zaman tabiat, bir teşbih ögesi olarak mısralarda görünür. Mevsim adları ve özellikleri şiirlerde daha gerçek bir halde ifadesini bulmuştur. Kış tasvirlerinin daha gerçekçi olduğunu da söylemek mümkündür. Ancak hiçbirisi adresi belli bir tabiat parçası hüviyetinde değildir.

Bahar mevsimi şairin dostlarıyla kırlara, bahçelere çıkmasına vesile olması ve açılan çiçekler dolayısıyla konu edilir. Sevgisiz gezilen bir bahçede bahar mevsiminde açılan kırmızı güller şairin ıstırabını artırır, gözlerine kor parçaları gibi görünür:

Seyr-i bahâr eylesem bâğda bî-rûy-ı yâr
Her güli bir şule-i süz-fezâdur bana (g. 1/2)

Sevgilinin yüzü olmaksızın bahçeyi gezsem/dolaşsam her gülü bana yakıcılığı arttıran bir alev olur.

Bahar başlangıcı olan nevrüz dostların kırlara çıkıp ferahladıkları müstesna bir zamandır. Nevruzun bir anı pek çok eğlence âleminden daha güzeldir (49/1). Bahar feyzini saçarak çimen çiçeklerinin üzerine gümüş gibi nevrüz çiy damlalarını yağdırır (49/2). Açan gülleri kırmızı şarapla dolu kadehe teşbih eden şair, bahar sakisinin gül kadehlerini ağzına kadar doldurarak cömertliğini gösterdiğini söyler (110/4). Gülün la’l renkli kadehi çiy damlaları ile dolu olduğundan bu manzarayı gören bülbüllerin sarhoş olmasına şaşılmaz. Çiy damlalarını kırmızıya çalan güzel bir yanak üzerindeki çiy damlalarına benzetir:

Pür 'arak-ı jaledür sâgâr-ı la'fîn-i gül
Olsa n'ola mest-i şevk yek-sere murgân-ı subh (g. 17/4)

Gülün la'l kadehi ter (katreleri) gibi çiy damlalarıyla doludur. Sabah kuşları tamamen şevk sarhoşu olsalar şaşılır mı?

Akarsuya düşen ağaç gölgeleri Neşâtî'ye bahar şahının kılıcına –sertleştirmek için– su vermesini hatırlatır (10/4). Kış mevsiminde yağan karlarla, beyaz bulut kaplamış gibi gökyüzünün rengi değişirken siyah karga, üzerine yağan karla doğan kuşu gibi bembeyaz olur:

Gögerdi rûy-ı hevâ zâhir oldu sanma sehâb
Çemende berf ile bâz-ı sefide döndü gurâb (g. 7/1)

Gökyüzü göverdi, bulut çıktı sanma çimende kar ile karga beyaz doğana döndü.

Neşâtî, soğuğu türlü oyunlar sergileyen bir hokkabaza teşbih eder ve suların buz tutmasına dikkat çeker:

Ne nakş göstere eyyâma müşa'bid-i sermâ
Ki hem-çü âyîne yah-beste oldu safha-i âb (g. 7/2)

Su yüzeyi buz tutarak ayna gibi oldu (kim bilir daha) soğuk (hava) hokkabazı günlere ne hileler gösterecek?

Aşırı soğuktan kor halindeki ateş kül bağlar. Şair bunu görünce şairane bir tasavvurla aslında kor parçalarına soğuşun sincap kürkü giyirdiğini ifade eder:

Nedür bu şiddet-i sermâ ki sanma hâkister
Geyürdi ahker-i sûzâna havfden sincâb (g. 7/4)

Soğuşun bu şiddeti de nedir ki (görünen) kül değil soğuk yakıcı kora sincap kürkü giydirdi.

Tasavvuf

Mutasavvıf bir şair olan Neşâtî'nin şiirinde tasavvufun –bir derinlik, zevk ve ruhî neşe unsuru olarak kullanıldığından– ilk bakışta fark edilmesi, anlaşılması güç gibi görünür. Bununla birlikte tasavvufî bazı terim, remiz ve bilhassa üslûbundan birtakım ipuçları yakalamak imkânsız değildir. Özellikle belirtilmesi gereken Neşâtî'nin şiirlerinde bir ruh halinde yayılan tasavvuf didaktik boyutlara varmaz. Şair, Mevlevî şeyhi

olduğundan şiirlerinde tasavvuftan sarf-ı nazar etmemiş, şiirlerinde estetik bir öge olarak kullanmış, tarikatının propagandasını yapmaktan özenle kaçınmış, “Der Himmet-i Hz. Mevlânâ (ks)” ve “Der Midhat-ı Merkad-ı Hz. Mevlânâ” adlı şiirleri dışında açık olarak Mevlânâ ve Mevleviliği öven şiirlere yer vermemiştir.

Neşâtî'nin şiirlerinde dikkat çekecek oranda ayet ve hadis-i şerifler yer almadığı gibi tasavvufî terim ve kavramlar da umulandan azdır. Neşâtî *Divan*'ını tasavvufî terimler açısından taradığımızda ilk bakışta dikkati çeken kavramları şöyle ifade edebiliriz:

Dînî, tasavvufî bir kavram olan niyâz, “Dua, yalvarma, yakarma, tevazu gösterme, selâm, himmet, baş kesmek”⁸ anlamındadır. Tasavvuf gönül ayağıyla çıkılan ruhî bir yolculuktur. Bu yolculukta önemli kavram şüphesiz yalvarma ve yakarmadır. Sâlik, Allah'a yakararak yolculuğunun umulan hedefe varmasını diler. Neşâtî niyazı bir tür gülfidanına benzetir: “Biz ısrarlı yakarış gül fidanının sulayıcısı, yakarış kâmî bahçesini suya kandırınız” (57/1) diyerek niyaza verdiği önemi ifade eder. Naz tasavvufta “sevgilinin, dertli ve mahzun âşığına güç vermesi”⁹ anlamında olup karşılığı niyazdır. Naz tasavvufta tehlikeli kabul edilen durumlardan biridir. Salik niyaz makamından naza geçmemeye azami dikkat etme edebini gözetmekle memurdur:

Bârân-ı girye bâğçe-i râza sıgmamış
Seyl-i niyâz şâh-reh-i nâza sıgmamış (g. 59/1)

Gözyaşı yağmuru sır bahçesine sıgmamış, yakarış seli naz ana caddesine sıgmamış.

Neşâtî, aşk yolu olarak da nitelediği tasavvuf yolunun gönül ayağı ile geçilebileceğini söylerken bu yolda karşılaşılabilecek pek çok tehlike bulunduğunun da farkındadır. Bu tehlikeleri kuyu istiaresi ile tanımlamaya çalışır:

Var her ser-i râhında niçe çâh-ı hatar-nâk
Pây-ı dil ile tayy olunur râhile-i 'ışk (g. 67/2)

Her yol başında birçok tehlikeli kuyu vardır; aşk yolculuğu gönül ayağı ile geçilir.

Neşâtî'nin şiirlerinde göze çarpan bir tasavvuf terimi olan “feyz” şöyle tanımlanmıştır:

8 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2005), 278.

9 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 271.

“Sâlikin çalışması ve çabası söz konusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir hususun verilmesi. Her an tecelli eden feyz aracılığıyla meydana gelen varlıklar, özündeki imkân itibariyle yok olmakta, fakat tecelli eden Hakk'ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır. Senet ve silsileyle gelen feyze, feyz-i isnâdî, doğrudan gelen feyze feyz-i ilhamî veya yalnızca ilham denir.”¹⁰

Aşağıdaki beyitte Neşâtî'nin feyz kavramını zengin manaları çağrıştıracak biçimde kullandığı görülüyor. Seher vakti ârifler, âbidler için son derece önemli bir zaman dilimidir. Bu vakitlerde ârif ve âbidler uyanan kuşların ve diğer varlıkların zikir ve teşbihlerine iştirak ederek kalplerinin bütün samimiyetiyle Hakk'a yakarırılar. Bu vakitlerde seher bostanlarında feyiz çiçekleri uç verir. Neşâtî, feyz kavramını çiçek istiareleriyle açıklarken öğretici olmaktan son derece beridir. O, feyzi seher bostanlarında tomurcuğun kalın yapraklarına sığmayı çatlayarak açan çiçeklere teşbih eder. İ'caz başkalarını acze düşüren anlamıyla şiire ayrı bir anlam zenginliği katıyor:

Olsa 'aceb mi ser-zede-i bustan-ı seher
Ezhâr-ı feyz gülşen-i i'câza sığmamış (g. 59/4)

İ'caz gül bahçesine sığmayan feyiz çiçeklerinin seher vakti bostanında uç vermesine şaşılır mı?

Tasavvuf bir gönül yolculuğudur. Gönül aynı zamanda “Samed aynası” olup iki hanın sırlarını taşır. Gönül aynası zaman zaman “kabz” ve “bast” hali denen iki durumla karşılaşır. Bazen bütün kâinatı kuşatacak bir genişlikteyken (bast), an gelir sivrisinek kanadının sığmadığı bir darlığa düşer (kabz):

Mir'ât-ı dil ki râz-nümâ-yı dü kevdür
Gerd-i melâl gâh nihân geh be-dîd olur (g. 26/4)

İki dünyanın sırlarının aynası olan gönülde melal tozları bazen gizlenir bazen görünür.

Tasavvufi iki kavram “vecd” ve “hal” bazı şiirlerde estetik kaygılarla baş gösterir. Aşkın coşkusu ile artan şevkle türlü haller ortaya çıkar. Vecd, “a. Ekstaz; kulun herhangi bir kastı ve çabası olmadan, onun kalbine tesadüf eden şey (ilham, his, feyz; vârit). Vecd iki türdür: vecd-i mülk, vecd-i likâ. Sâliki bulan ve ona hâkim olan her vecd mülk vecdî, sâlikin bulduğu vecd ise likâ (karşılaşma) vecdîdir. b. Vecd müsadefedir (karşılaşma, yüz yüze gelme, buluşma). Kalbin karşılaştığı hüznün ve neşe gibi şeylerin hepsi birer vecdîdir. c. Hakk'tan gelen mükâşefeler/tecelliler”¹¹ olarak tarif edilmektedir:

10 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 137.

11 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 376.

Şevk-i hücum-ı 'ışk ile her şeb Neşâtîya
Sad vecd ü hâl gâh nihân geh be-dîd olur (g. 26/7)

*Ey Neşâtî, her gece aşkın hücumunun şevkiyle yüz vecd ve hal bazen gizlenir,
bazen görünür.*

Tasavvufta kâmil insanı tarif eden "ârif" kelimesi sık kullanılır. Ârif, "Allah Teala'nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse. Müşahede ve temaşadan hâsıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olan şahsa da ârif denir"¹² cümleleriyle kısaca ifade edilebilir. Ârif Hakk'ın kendisine lütfettiği müşahede ile bakar ve görür. O, gül bahçesinde gezerken gülleri, çiçekleri, kuşları Hakk'ın esmasının tecellileri olarak görür, eserden müessire geçerek Allah'ı tefekkür eder. O, nakıştan nakkaşa, resimden ressama yükselir. Can gözüyle mana âlemlerini seyrederek:

Seyr ide niçe gülistânı Neşâtî ârif
Dîde-i cân ile âyîne-i câma bakar (g. 42/5)

Neşâtî, ârif gül bahçesini nasıl seyretsin; o, can gözü ile kadehin aynasına bakar.

Ârif, esma tecellileri ile ilahi aşktan sarhoş olup kendinden geçmiştir. Âriflerin bir cur'asına, bir yudumcuğuna nice Hızır gibi ledün ilmi sahipleri susamıştır. Ârif, vahdet evinde aşk şarabı ile sarhoştur:

Bir cur'amuza teşne niçe Hızır Neşâtî
Gam-hâne-i vahdetde ki mey-hare-i 'ışkuz (g. 48/5)

Ey Neşâtî! Bir cur'amıza (yudumcuk) birçok Hızır susamıştır. Biz vahdet gam-hanesinde aşk şarabı içenleriz.

Ârif, vahdet/birlik yolunun yolcusu olup ibadet ve taati karşılığında hiçbir şey beklemez. O, ibadetin Allah'ın hakkı olduğunu, verilen nimetlerin şükürünü edaya bile kâfi gelmediğini bilir, cehennem korkusu ya da cennet arzusu ile ibadet etmez, sadece Allah rızasını gaye edinir. Vahdet yoluna giren yolcu rıza kapısına gözlerini dikip cennet bahçesini feda edecek, gönül ayağına mecaz dikeninin batmaması için azami titizlik göstererek, mecazdan dikenden sakınır gibi sakınacaktır. Tasavvuf gönül ayağı ile bir ruhani yolculuktur. Bu yolculukta gönül ayağını mecaz dikenlerinden sakınmak yolcunun önemle dikkat etmesi gereken bir husustur:

Sâlik-i râh-ı vahdet ol bâg-ı bihişti kıl fidâ
Pây-ı dile sakın sakın hâr-ı mecâz degmesün (g. 92/3)

12 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 44.

*Vahdet/birlik yolunun yolcusu ol, cennet bahçesini feda et; sakın gönül ayağı-
na mecaz dikenini değmesin/batmasın.*

Sâlik/vahdet yolcusu, nefsinin isteklerinden soyunarak “ölmeden ölme” sırrına erecek ve fena zevkini tadacaktır. Fena, tasavvufta önemli kavramlardan biri olup “Kulun fiilini görmemesi hali (...) Bu mertebede bulunanlar ‘lâ fâile illâllâh’ derler” manasındadır. Bu mertebeye erişen tamamen Hakk’a teslim olmuş, nefsin sınır tanımaz istek ve dürtülerinden kurtulmuştur. Sâlikin vahdet yolculuğunda azığı işte bu “fena zevki”dir:

Zâd-ı reh-i ‘ışk kim zevk-i fenâdur baña
Şu’le-i âh-ı derûn râh-nümâdur bana (g. 1/1)

Aşk yolunun azığı benim için yokluk zevkidir. Gönül ahının alevi bana yol göstericidir.

Fena/yokluk erbabı olan ârif, gam gecelerinde ahının alevinin parıltısıyla aydınlanır. Mumun başında nasıl alevi varsa fena ehlinin de başında ilahi aşkla ahının alevi taç gibi başında bulunur:

Şu’le-i âhıyla şâm-ı gamda erbâb-ı fenâ
Şem’-i bezm-ârâ gibi zerrîn-külehdür her biri (g. 130/2)

Gam gecesinde fena erbabının, ahının aleviyle meclisi aydınlatan mum gibi başında altın taç vardır.

Özelliği anlatılan fena ehli, ârif ve gönül kapan güzelden değil iki dünyadan da vazgeçmiştir. Hakk’ı bulan cenneti, cehennemi ne yapsın!

Düşdi tab’a ol kadar zevk-i fenâ kim cân u dil
Geçdi dilberden degül dünyâ vü ‘ukbâdan bile (g. 104/2)

Tab’ı(ma) fena (yokluk) zevki öyle düştü ki gönül, güzelden değil dünya ve ahiretten bile vazgeçti.

Ezelde, elest meclisinde ilahi aşkla sarhoş olan yolcu içki meclisinin şarabına tezezzül etmez. Fena/yokluk zevki ile kendinden geçen gül bahçesinin taze güllerini ne yapsın. O, zevali olmayan güzele âşıktır, fani ve geçici güzellikler onu yolundan alıkoymamaz:

Ser-mest-i ezel bezm-i mey-i sâgarı neyler
Hoş-hâl-ı fenâ gülşen-i verd-i teri neyler (g. 40/1)

*Ezel sarhoşu içki meclisinin kadehini ne yapsın! Fena/yokluk ile hoş geçinen,
zevk alan taze gül bahçesini ne yapsın!*

Ârif, kıyamet günü surun üfürülmesiyle insanların mezarlarından çıplak kalkacağını bilir, haşır gününün, öldükten sonraki bu hesap gününün çıplaklığını, yalınlığını düşünerek başına altın taç giymeyi düşünmez, dünyevi makamlar, servet ve zenginlik peşinde koşmaz:

‘Uryânî-i subh-dem-i haşri bilen ‘ârif
Çün şem’ giyüp farkına tâc-ı zeri neyler (g. 40/2)

*Haşır sabahının çıplaklığını bilen ârif, mum gibi başına altın tacı giyip
neylesin...*

Bu mertebeye erişen yolcu, başına ne gelse Allah’tan bilir, şikâyetten yüzünü çevirir ve tam bir rıza hali içinde Hakk’a teslim olur:

Şikâyet eylemezüz çarhdan Neşâtî biz
Ne gelse cânib-i Perverdigârdan bilürüz (g. 55/5)

*Neşâtî! Biz felekten şikâyet etmeyiz ne gelse Cenab-ı Allah katından geldiğini
biliriz.*

Klasik şiirimizde sık atfı yapılan hususlardan biri de “elest bezmi”, “elest meclisi”-dir. Kur’an-ı Kerîm’de Araf suresinin 172. ayetinde “Hakk’ın ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ diye sorduğu, ruhların da ‘Evet öyledir’ şeklinde cevap verdikleri meclistir. Bu olay, insanlar yeryüzünde yaratılmadan evvel Allah ile insan ruhları arasında meydana gelmiştir”.¹³ Ney’in gönül yakıcı sedasının kulaklara fısıldadığı bu meclisin sınırlarıdır. Bu amaçla dinlenince ney’in ârife vereceği zevk her türlü tarifi ötesindedir:

Tut zemzeme-i nâye Neşâtî gibi güşuñ
Gör hâlet-i keyfiyyet-i esrâr-ı elesti (g. 128/5)

Neşâtî! Nay nağmesine kulağını tut, elest sırlarının halini, keyfiyetini gör!

Neşâtî’nin şiirini, şiir dünyasını besleyen ana damar şu beyitte dile getirilmiştir. Şair, asla didaktik endişe taşımadan sanata sadık kalarak ilhamının kaynağını açıklar. Onun şiirini güzelleştiren, şairlerin kıskançlığını çekecek kadar güzel olmasına sebep irfan feyzidir:

Behre-yâb-ı feyz-i ‘irfânem ki hep ol feyzdür
Şi’rûme bâ’is Neşâtî reşk-i yârân olmaga (g. 103/5)

13 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 75.

İrfan feyzinden hisse kapmışım ki şiirim dostlar tarafından kıskanılmasına sebep o feyizdir.

Neşâtî, şiirlerinde diğer şairlerde olduğu gibi şem' istiaresini sık kullanır. Şem, ârif veya sâlik istiaresidir. Mum etrafı aydınlatırken yavaş yavaş erir ve yok olur. Ârif de fena sırrına erince mum gibi fena bulur ama ruh bu fena içinde sonsuz bir ruhani zevk kazanır. Bu müşahede zevkidir. Müşahede veya beyitteki gibi şuhûd, "Hakk'ı Hakk ile görme. İlahî tecellileri temaşa, mana âlemini seyretme mufassalı mücmelde müşahede (şuhud) etme. Kesreti ehadiyette görme. Mücmeli mufassalda müşahede etme; ahâdiyeti kesrette görme"¹⁴ manalarına gelen bir kavramdır:

Olursa mazhar-ı nur-ı şühûd pervâne
İder safâyile mâhv-ı vücûd pervâne (g. 116/1)

Pervane/kelebek, şühûd nuruna mazhar olursa safâ ile varlığını mahveder.

Aşk

Klasik şiirin, daha doğru bir ifade ile şiirin en önemli konularının başında aşk gelir. Aşk, şiirlerde mecazî ve hakiki boyutlarıyla her divanda karşımıza çıkar. Neşâtî bir Mevlevî şeyhi olup tasavvuf terbiyesiyle yetişmiştir. Mevlana'nın *Mesnevi'si*, *Divan-ı Kebir'i* ve diğer eserlerinin yanında kendinden önceki Mevlevî şairlerinin divanlarını da okumuş olmalıdır. Şiirini kaleme alırken yetiştiği tasavvuf çevresinin ve kültür atmosferinin tesirinde kalmış, şiirlerini tasavvuf potasında eriterek saf şiire ulaşmaya çalışmış, kuru öğreticilikten ve tarikat propagandasından özenle kaçınmıştır. Neşâtî, şiirlerinde aşk temasını sık işlemiş, duygularını ya da şiir geleneği içinde aşkı ifade ederken elden geldiğince mecaz veya hakikat konusunda sarıh ifadelere yer vermemiştir.

İlk bakışta mecazî aşkı terennüm ettiği hissedilse bile bu hususta üstadı Mevlana'nın yolunu izlemiş, ilahi aşkı, mecazî/beşerî aşk kisvesinde dile getirmiştir. Bu hususta kesin bir ifadede bulunmak elbette doğru olmaz zira şairin gerçek anlamda amacının ne olduğunu ancak kendisi bilir. Mevlanâ, *Divan-ı Kebir'*de ilahi aşkı mecazî aşk gibi terennüm eder. Neşâtî'nin de Mevlanâ'yı takip ettiğini söylemek uzak bir ihtimal olmasa gerektir. Kaldı ki ferdî bir tecrübe olan manevi aşkı anlatırken ister istemez bilinen mecazî aşk ile tanımlamak da akla uygun gelmektedir. Neşâtî'nin bazı şiirlerinde Nedim'in terennüm ettiği tarzda bir aşkın belirtileri de görülebilmektedir.

14 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 337.

Onda, aşk duyguları ve hayat gerçekleri arasında çelişki yaşayan bir insanın ruh hali sezilir. Aşk sefası olmadan yaşamak zor olduğu gibi cefa çektiren bir sevgiliye katlanmanın zorluğundan da yakınır (16/1).

Aşağıdaki beytin ilk bakışta mecazî aşkı terennüm ettiği söylenebilir. Perçemlerinin altından yüzü görünen bir güzelin dudaklarını hayal ederken mehtapta şarap keyfinin zevkenden söz eder gibi olsa da tasavvufî açıdan beyte bakınca anlam değişiyor. Şöyle ki perçem, saç; kesrettir. Yüz vahdettir. La'l, dudaklar; fenafillahtır. Şair, kesrettin örttüğü vahdete ulaşmanın ve seyr ü sülûkta fenafillaha ermenin manevi zevkenden bahsediyor olabilir:

Bak zîr-i turradan ruhına la'lin it hayâl
İnkâr olur mı bâde ile zevk-i mâhtâb (g. 9/2)

Perçemlerin altından bak, la'l dudaklarını hayal et. Şarap ile mehtap zevki inkâr edilebilir mi?

Neşâtî bazı beyitlerinde beşerî aşkı okuyucuyu şaşırtabilecek tarzda terennüm edebiliyor. Sevgili ile tenhada karşılaşmayı tahayyül ederek fırsattan istifade ile duygularını küstahça açıklama isteğinden dem vurabilmektedir:

Bulup tenhâ seni bir gün Neşâtî reh-güzârunda
Biraz ahvâlini 'arz itse güstâhâne olmaz mı (g. 135/5)

Neşâtî bir gün seni yol üzerinde yalnız bulup halini biraz küstahça arz etse olmaz mı?

Klasik şiirimizde naz, sevgilinin en belirleyici vasfı olarak karşımıza çıkar. Naz aynı zamanda bir tasavvufî kavram olup "Sevgilinin dertli ve mahzun âşığına güç vermesi. Sevgilinin âşığını kandırması, ona cilve yapması, bilmezlikten gelmesi" manasındadır.¹⁵ Âşık, sevgilinin nazından memnundur, şikâyeti aslında aldığı zevkin ifadesidir.

Nâzuında olan hâleti bulmaz dil-i 'âşık
İtseñ ne kadar lutf ile izhâr-ı mahabbet (g. 14/4)

Ne kadar iyilikle sevgini göstersen de âşığın gönü eziyetinde olan zevki eziyetinde zevki bulmaz.

Divan şiirinde genel olarak aşkla ilgili kelimeler hem hakiki hem de mecazî anlamları anlaşılabilir biçimde kullanılmakla birlikte kastedilen daha çok müstear manadır. Aşk ilahidir, sevgili Allah'tır. Bazen şair, istiareyi bir yana bırakarak doğrudan

¹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 271.

tasavvufî manayı öne çıkarabilir. Aşk yolunun azığı fenafillahtan duyulan zevktir. Bu yolda meşale ise gönlün derinliklerinden kopup çıkarak ortalığı aydınlatan ah alevidir (1/1). Neşâtî, âşıkların mezhebini, yolunu takdir eder, över. Bu mezhepte biricik günahın, aşk sarhoşunun aşkından duyduğu üzüntüsünün giderilmesi olduğuna inanılır (g. 13/4).

Neşâtî'nin âşık tanımı neredeyse bütün divan şiirindeki âşık tipi ile aynıdır. Âşık, semender gibi ateşte yaşamaya alışmalı, içeceği alev olmalı. Âşığın yuvası kıvılcımlardan olan bülbül gibi olmalıdır:

Semender-meşreb olmak şu'le-nûş olmak gerek 'âşık
'Aceb mi eylese dâ'im şererden dânesin bülbül (g. 81/3)

Âşık semender-meşrep olmak, alev içici olmak gerek. Bülbülün yuvasının her zaman kıvılcımlardan olmasına şaşılır mı?

Neşâtî, âşıkların ayak bastığı toprak olmayı yeğler zira onların her biri hem yoksul dilenci hem de gönül tahtının padişahlarıdır (g. 130/5). Aşkın mekânı gönüldür. Aşk gönülde filizlenip boy atar. Bu yüzden gönül şiirde önemli bir mevkie sahiptir. Gönül aşk hazinesinin saklandığı yer olduğundan virane iken hazineye sahiptir. Aşk hazinesi gönüldedir. Bu hazineyi gözetleyen gözcü de gönül yarasıdır. Yara görünüş olarak gözü andırır. Ayrıca söz konusu olan aşk ateşinin yanık yarasıdır:

Sînede genc-i gam-ı 'ışkı ki pinhân buluruz
Anda dâg-ı dili ol gence nigezbân buluruz (g. 53/1)

Gönülde aşk gamını ki gizlenmiş, saklanmış buluruz; onda gönül yarasını o hazineye gözcü (olmuş) buluruz.

Gönülde aşk hazinesi bulunduğundan harabe olsa da aslında bayındırdır, mamurdur. Gönlün bayındırlığı aşkın şiddeti ile doğru orantılıdır. Şiddeti arttıkça gönlün şenliği artar.

Bu genc-i 'ışk ki vardur Neşâtîyâ dilde
Ne deñlü olsa harâb ol kadar olur ma'mûr (g. 34/5)

Ey Neşâtî, gönülde bu aşk hazinesi varken ne kadar harap olsa o denli bayındır olur.

Aşk ateşiyle yanmaya aşına olan gönül sevgiliden ne kadar eziyet görse o kadar sevinir. Bu durum sevgilinin ilgisi anlamını ifade eder. Sevgilinin cevri, âşığın aşkının ateşini harlatır, tazeler:

Bir dil ki tâb-ı 'ışk ile âteş-nihâd olur
Cevrûñ de görse şu'le-i şevki ziyâd olur (g. 31/1)

Aşk hararetiyle ateş mizaçlı olan gönül, senin eziyetini de görse şevkinin alevi ziyade olur.

Fuzûlî'nin de bir asır önceden böyle bir duyguyu terennüm ettiği görülür:¹⁶

Ey Fuzûlî yâr eger cevri itse andan incime
Yâr cevri-âşıka her dem mahabbet tâzeler (g. 79/5)

Ey Fuzûlî sevgili eğer eziyet etse incinme, sevgilinin cefası âşığa her an mahabbet tazeler.

Neşâtî'nin, aşkı Kâbe'ye teşbih etmesi de ilahi aşkı terennüm ettiğine işaret sayılabilir. Aşk kâbesi yolunu katedip tavafa giderken yanan ciğerden yükselen ateş kervan çanı gibi gelir.

Biz bâdiye-peymâ-yı reh-i ka'be-i 'ışkuz
Feryâd-ı ciger-sûz bize bâng-ı ceresdür (g. 33/3)

Biz aşk kâbesi çölünün yolcusuyuz, (bu yolda) yanan ciğerden yükselen fer-yatlar bizim için çan sesidir.

Bahçeden açan gülleri gören şair, bir hüsn-i ta'lil ile bülbülün aşk terennümlerine güllerin kulak vermesi, dinlemesi olarak yorumlar ve âşıklarının efsanelerinin de günü gelip dinlenebileceğine dikkat çeker. Aşk efsane olarak nitelemesi de üzerinde durulması gereken bir husustur. Klasik şiirde şair, hiç âşık olmamış olsa bile şiirlerinde körkütük âşık kimliğiyle görünmek ister. Bu durumda terennüm ettiği aşk bir efsaneden ibaret olur:

Bâğı gördüm güller açmış bülbüle gûş-ı kâbûl
Diñlenürmiş 'âşikuñ da gâh olur efsânesi (g. 129/3)

Bahçeyi gördüm; güller bülbüle kabul kulağı açmış, bazen gün olur âşığın da efsanesi dinlenirmiş (meğer)!

Aşk sevinci, coşkusu şairi her türlü varlık endişesinden sıyırıp alır, başka bütün istek ve sevdaları bertaraf eder. Neşâtî, aşkın bu yönünün tarifsiz bir zevk olduğunu ifade eder:

16 Tarlan, *Fuzûlî Divanı*, 169.

Safâ-yı 'ışk ile düşmüş Neşâtî bir 'aceb zevke
Ki kayd-ı î n ü ândan fikr-i her-sevdâdan el çekmiş (g. 62/5)

Neşâtî aşkın sevinciyle garip/güzel bir zevke düşmüş ki bu, o bağından, her tür sevda düşüncesinden el çekmiş.

Bu bölümü şairin mecaza mesafesini gösteren bir beyti ile noktalıyoruz:

Hakikat illerin añmaz mısın Neşâtî hiç
Nedür bu zevk-i 'azîmet reh-i mecâza dahı (g. 136/5)

Neşâtî, sen hiç hakikat ellerini anmaz mısın; bu mecaz yoluna gidiş zevki de nedir?

Rind

Rind şöyle tarif edilmiştir:

“Halkın söylediklerine aldırmandan gönölünce hareket eden, keyfince davranan, içi irfanla süslü, ilimle dolu olduğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi, rıza mertebesine erdiği için her şeyin ilahi takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine eren kâmil insan. Tefviz ve tevekkül ehli, zahid ve âbidler gibi dinin şekli yanılla sınırlı kalmayıp özüne ve içine nüfuz ettiğini iddia eden mutasavvıf. Rindler daha çok Melamiler ve Kalenderiler gibi gelenek ve göreneklere aldırmandan geniş bir hürriyet ve gönöl rahatlığı içinde yaşarlar.”¹⁷

“Şairlerimiz kendilerini rind olarak tanıtmak istemişler ve hayatın tezahürlerini lâ-kaydî ile karşılayanları rindlerden saymışlardır. Rindlerin uyuşmadığı, anlaşamadığı zâhiddir ki, şiirlerinde geçen sofı, vaiz, hoca gibi tâbirler hep zâhide râcidir.”¹⁸

Divan şairleri gerçek hayatları nasıl olursa olsun kendilerini rind olarak nitelemekten geri durmamıştır. En ağırbaşlı dini makamlarda olan şairler bile bu kelimenin cazibesıyla kendilerini rind olarak nitelemiş, kınanmayı göze almışlardır. Neşâtî, bir tarikat şeyhi, Edirne Mevlevihanesi postnişini olduğu halde kendini rind olarak tavsif etmiştir. Neşâtî'yi rind-meşrep olmaya iten sevgilinin şarap gibi dudakları ya da Allah'a ulaşma yolunda “ölmeden ölme” sırrına erme arzusudur (61/5). Neşâtî, temiz

17 Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 297.

18 Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhi*, haz., Cemal Kurnaz (İstanbul: H Yayınları, 2009), 391.

kalpli rindi, dünyanın faniliğini, geçiciliğini duyduğu için dünyadan el etek çekmiş, yersiz isteklerden yüz çevirmiş biri olarak yüceltir:

O rind-i pâk-dil kim dâmen-i dünyâdan el çekmiş
Fenâ-yı dehri tuymuş hâhiş-i bî-câdan el çekmiş (g. 62/1)

O temiz kalpli rind, dünyanın geçiciliğini duymuş, yersiz isteklerden yüz çevirerek dünyanın eteğinden elini çekmiş(tir).

Rindlerin içi dışı birdir; riya, gösteriş, ikiyüzlülük onların semtine uğramamıştır (g. 54/2). “Eğer kadeh tasa kırıcı, zevk arttırıcı olmasaydı rindler kadehi el üstünde tutmazlardı” denilerek şarabın saflığı ile rindin meşrebi arasında bir ilişki kurulur (g. 120/5). Gerçek rind tasavvufta tekke anlamında olan meyhanenin kapısını yurt edinir, bu kapının toprağı olmayı tercih eder. Şarabın (aşkın) her yudumu manevi halleri arttırır (g. 131/2). Cem’in kadehine aşına olan rinde felekten cefa erişmez. Rind feleğin cefasında kederlenmez zira o her ne gelse Hakk’tan olduğuna inanmıştır (g. 3/5).

Zahid

Kaba sofu, dinin hakikatini anlayamamış kabukta kalan kişi demek olan zahid, divan şairlerinin kınama oklarına hedef olmaktan kurtulamaz. Kendilerini rind olarak niteleyen şairler zahidi sevmediklerini her fırsatta ifade etmekten çekinmedikleri gibi bu tip için akla gelebilecek bütün çirkin sıfatları da kullanırlar. Tasavvufta zahid “1. Dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el etek çeken. Kendini bütünüyle ahirete ve Hakk’a veren, mala, mülke, makama ve şöhrete değer vermeyen, dünyayla ahiret arasında tercih yapmak gerektiği zaman ağırlığını daima ahiretten yana koyan... 2. Ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz şekilci ve zahirci kişi. Ârif ve âşik olmayan kişi”¹⁹ manalarında tarif edilmiştir.

Divan şairi ikinci tip zahide karşı olup sık sık kendilerine müdahale eden bu şahsa karşı hoşgörüsüz davranır, kınama oklarına onu hedef edinir. Hatta şeyh ve sufi şairler de bu tiplere karşı keskin hicivlerden geri durmazlar. Sudî, zahidlere satışmanın şairlerin adetlerinden olduğunu söyler.²⁰ Neşâtî de bir şeyh olduğu halde zahidleri eleştirmiş onlara karşı sert ifadeler kullanmaktan imtina etmemiştir. O’na göre zahid, ikiyüzlü, gösterişi sever, münafıklık hırkası ile insanları aldatan kara kalpli kimsedir

¹⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 389.

²⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 498.

(g. 130/4). Zahid, güzelin şuh bakışını görünce deliye döner, zühdü terk eder (106/2). Güzele şöyle seslenir:

Mestâne bir nigele bir şûr sal ki dehre
Zühdü tamâm rüsvâ vü 'aklı harâb göster (g. 18/4)

Sarhoşça bir bakışla âleme bir kargaşa salarak zühdü tamamen rezil/rüsva ve aklı harap göster.

Hikmet

Klasik şiirimizin baştan beri varlığını koruyan önemli bir damarı da hikmet, hikemî söyleyiştir. Şairler hayat tecrübelerini, ayet ve hadisleri, ibretli atasözlerini şiirlerinde kullanarak insanlara zaman zaman ders verme gereği duymuştur. Neşâtî, bir tarikat şeyhi olmanın verdiği ağırbaşlılıkla hikemi beyitler söylemiş, engin tecrübelerinden insanları faydalandırmayı istemiştir. Hikmetli sözlerini kalemini överek dile getirir. Kalemi hikmet ağacını besleyen hayat verici suyu akıtır:

Hâmem ol mîzâb-ı gülzâr-ı sühandur kim benüm
Âb-yâr-ı nahl-ı hikmet-rîşedür her katresi (g. 127/4)

Kalemim söz gül bahçesinin su (akıtan) oluşudur; her damlası hikmet saçaklı fidanının sulayıcısıdır.

Neşâtî'nin bazı hikmet beyitleri şöyle sıralanabilir:

Âlemi gözden geçür hem-dîde ol hurşîd ile
Olma dil-beste yine ammâ cihânuñ nakşına

Âlemi gözden geçir, güneşle gözdeş ol ama yine de dünyanın nakşına, hilesine aldanma.

Ser-nigûn bir çâh-ı pür-hûn olduğun bilmez gibi
Dil viren reng-i şafakla âsmânuñ nakşına

Gökyüzünün/feleğin rengine, hilesine gönül veren (onun) baş aşağı kan dolu bir kuyu olduğunu bilmiyor gibi(dir).

Sünbülü dūd-ı kebūd ü verdi ahker-pâredür
Çeşm-i hayretle nâzâr kıl gülsitânuñ nakşına

Gül bahçesinin nakışlarına, renklerine hayretle bak: Sümbülü mavi duman, gülü kor parçasıdır.

Resm-i şâdîden Neşâtî bir eser kalmış mı gör
Sen de insâf eyle bak şimdi cihânuñ nakşına (g. 124/2-5)

Ey Neşâtî, sen de insaf et şimdi cihanın nakşına/hilesine bak gör; sevinç halinden bir iz, bir eser kalmış mı gör...

Seng-i cevr-endâz olup işkeste eyler 'âkıbet
Bezm-i 'âlemde felek bir câmî gerdân görmesün (g. 93/3)

Felek dünya meclisinde dönen bir kadeh görmesin hemen cevr taşını atıp sonunda onu kırar.

Jengdâr itmiş ser-â-ser 'âkıbet te'sîr-i âh
Yok letâfetden eser âyîne-i gerdûna bak (g. 68/3)

Feleğin aynasına bak (içinde) güzellikten eser kalmamış; ahın tesiri onu sonunda baştanbaşa paslandırmış.

Lutf-ı tevffîk-i Hudâdur ki ezelden olmuş
'İşk âyîne-i dil dil dahî âyîne-i 'ışk (g. 66/2)

Allah'ın yardımının güzelliğiyle ezelden aşk gönlün aynası, gönül de aşkın aynası olmuştur.

Bahâr-ı 'âlemi câhuñ hazânı der-peydür
Olur bu meclise elbetde her gelen mahmur (g. 37/3)

Makam âleminin baharının hazanı hemen ardı sıradır; bu meclise her gelen elbet mahmur olur (baş ağrısı çeker).

İfşâ-yı râzdan hazer eyle Neşâtîya
Derd ehlinüñ figân ile âhı nihân olur (g. 28/5)

Neşâtî, sırrı ifşa etmekten sakın (zira) dert ehlinin figan ve ahı gizli olur.

Olsa Neşâtî n'ola sırr-ı hikem her sözüm
Levh-i dil âyîne-i gayb-nümâdur bana (g. 1/5)

Neşâtî! Her sözüm hikmetler sırrı olsa şaşılmaz zira gönül levhası benim için gayb göstericidir.

Diğer Unsurlar

Neşâtî'nin şiirini besleyen önemli kaynaklardan biri de içinde yetiştirdiği Mevlevî muhitinde önemli yere sahip olan musikidir. Neşâtî, şiir dünyasında musiki özellikle

de ney önemli bir yere sahiptir. Şiirlerinin yakıcılığını ney nağmelerine bağlayan şair, müzik makamlarıyla türlü söz sanatları yapmaktan zevk alır:

Ney-i hâmeñde Neşâtî ne bu dil-sûz nevâ
Semt-i 'uşşâkda bir nagme-i şeh-nâz ancak (g. 69/5)

Ey Neşâtî, kaleminin neyinde bu gönül yakıcı nağme, ses uşşak semtinde bir şeh-naz nağmesidir.

Yukarıdaki beyitte şair “dil-sûz”, “neva”, “uşşâk” ve “şeh-nâz” kelimelerini farklı anlamlara gelebilecek biçimde kullanarak şiirine zenginlik kazandırmıştır. Neşâtî, fırsat buldukça veya yeri geldikçe müzikle ilgili terimleri, çalgı adlarını türlü çağrışımlar yapacak durumda kullanır. Her ne kadar ney ve tambur nağmeleri ruha iyi gelse de hiçbiri kalemin şiir yazarken verdiği cızırtı sesi kadar güzel olmaz:

Virmez sarîr-i hâme safâsın Neşâtîya
Gelse nevâ-yı nây ile tanbûr bir yire (g. 117/5)

Ey Neşâtî, ney ve tambur nağmeleri bir araya gelse kaleminin cızırtısının sefasını, sevincini vermez.

Neşâtî'nin şiirlerinde peygamber kıssaları da şiiri besleyen kaynaklardan olarak dikkat çeker. Hz. Süleyman'ın (as) mührü (65/4), Hz. Yakub'un (as) külbe-i ahzânı, Hz. Yusuf'un (as) zindanı (29/3) şiirlerine güzellik katan hususlar olur.

Gör safâ-yı 'ışkı kim dil külbe-i ahzân iken
Gâh olur kim yâd-ı ruhsârûnla Yûsufzâr olur (g. 29/3)

Aşkın sefasını gör ki gönül hüzünler kulübesi iken kâh olur yanağını, yüzünü hatırlamakla Yusuf bahçesi olur.

Hz. Hızır kıssası Neşâtî'nin şiirlerine başka revnak katar. Hızır'ın dara düşenlerin yardımına koşması şiirlerde de görünür (58/2):

Bahr-i 'ışka bî-keder saldım yine fülk-i dili
Hızır-ı tevfiğ-ı mahabbet lâ-tehaf-hânım mıdur (g. 35/4)

Aşkın yardım Hızır'ı bana “korkma!” diyenim midir ki gönül kayığımı aşk denizine yine kedersiz (bir şekilde) saldım.

Divan şiirinde Hz. İsa (as) nefesiyle hastaları iyileştirmesi, ölüleri mu'cize eseri olarak Allah'ın izniyle diriltmesi ile anılırken diğer yandan Hızır da âb-ı hayat çeşmesi kıssası ile birlikte mısralarda yerini alır:

Seyr iden gird-i lebûnde hat-ı nev-hîzûnî dir
‘İs-i la’li yine Hızr ile dem-sâz ancak (g. 69/2)

Dudağının çevresinde taze ayva tüylerini gören la’l gibi dudağının İsa’sı yine nefes etmektedir der.

Hz. Musa (as), yed-i beyzâ mu’cizesi (77/4) ve Tur Dağı’nda tecelliye mazhar olması (32/3) ile anılır. Sevgilinin yüzünün güzelliği Tur Dağı’nın gecesini aydınlatan mumdur:

Mihr-i ruhuñ ki şem’-i şebistân-ı Tûrdur
Bir nîm-zerre şu’lesi ‘âlem-güdâz olur (g. 32/3)

Yüzünün güneşi ki Tur Dağı gecesinin mumudur; (bu ışığın) bir yarım zerresinin alevi dünyayı yakar.

Kur’an-ı Kerîm sureleri manaları itibarıyla şiirin kaynaklarındandır. Dünyaya esma-i hüсна penceresinden bakan şair her gördüğünü iman potasında eriterek sunar. Sevgilinin saçı, yüzünün güzelliği Nur suresini ve hurileri hatırlatır (34/1). Vahiy meleşî Hz. Cebrail (as), şairin divanında ilahi güzellik karşısındaki meftuniyetiyle anılır (14/1, 29/1).

Ünlü filozof ve hekim İbni Sina, akli temsil etmesi bakımından âriflerle karşılaştırılır:

Biñ ‘akl-ı Bu-‘Alî varamaz kasd-ı remzine
Bir nükte açsa sırr-ı hikemden cünunumuz (g. 54/3)

Deliliğimiz hikmet sırlarından bir nükte açın Bu Ali akli remzinin amacına ulaşamaz.

Divan şairleri, felsefe konularına bigâne kalmamış, yeri geldikçe felsefi terimleri ve filozof adlarını anmakta sakınca görmemiştir. Neşâtî, Pythagoras felsefesinin takipçileri olan İsrakiyyunu aşağıdaki beyitte pervane istiaresi ile dile getirmektedir:

Hemîşe peyrev-i işrâkiyân-ı hikmetdür
‘Aceb mi bilmese güft ü şünûd pervâne (g. 116/4)

Pervane (kelebek) konuşma ve dinleme bilmese şaşılmaz zira daima İsrakiyyun felsefesinin takipçisidir.

Ünlü Yunan filozofu Aristo aklın sembolü olarak klasik şiirimizde çok geçer. Şairler özellikle methiyelerinde memduhlarını akıl bakımından Aristo’dan üstün göstererek

överler (K16/9, K24/22, K27/15100/2). Bazen memduhlarını, Aristo ile birlikte yetiştirdiği İskender-i Yunani'yi anarak memleket idaresindeki başarılarını överler:

Tedbîr-i memâlikde Aristo gibi sâ'ib
Teshîr -i vilâyetde Sikender-fer-i 'âlem (k. 20/12)

Memleket yönetiminde Aristo gibi isabetli, ülkeler fethetmekte II. İskender gibi kudretli.

Cem: "İran'da hüküm süren Pîşdâdî sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı olan Cem, Cemşâsp, Cemşîd ve Cemşîdun adlarıyla da bilinen Cemşîd, rivayetlere göre yedi yüz yıl İran'da egemenlik sürdükten sonra Sâbiî dini bağlılarından Dahhâk tarafından yenilgiye uğratılarak tahtı ele geçirilip öldürülmüştür.

Persler onu adil, kendisine kutsal mesajlar ve mektuplar gönderilen tanrı inancına sahip, olgun ve ahlaklı insanları seven bir hükümdar olarak kabul ederler. Tıp bilimine ilk ilgi gösteren, ilk hamamı yaptıran, oku ve yayı ilk kullanan, şarabı ilk yapan, insanlara bilmedikleri birçok şeyi öğreten üstün birisi olarak kabul edilir. Halkı ordu mensupları, bilginler ile kâtipler, çiftçiler ve diğer meslek sahipleri (zenaatkârlar) olmak üzere dört ayrı sınıfa ayıran odur."²¹

Cem, klasik Türk edebiyatında şarap, kadeh, (câm, câm-ı Cem) ve eğlence meclisi ile anılır. Cem bezm (meclis) sembolü olarak geçer.²² Neşâtî, şiirlerinde Cem'i câm-ı Cem, câm-ı Cem-i nev-rûz (g. 3/5, 49/3), Cem-i neşât (g. 64/1), Cem-i vakt (g. 85/85/3) terkiplerinde daha çok saki ve şarapla ilişkilendirilerek türlü anlamlarda kullanılmıştır. Neşâtî'nin söz konusu ettiği şarap daha çok aşk anlamına gelmektedir.

Sâkî ki dergehinde gedâdur Cem-i neşât
Eyler gedâyı hüsrev-i dil-hurrem-i neşât (g. 64/1)

Neşe Cem'in kapısında dilenci olduğu sâkî, dilenciği/yoksulu gönlü neşe dolu padişah eyler.

Dârâ: Neşâtî'nin şiirlerinde Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sinin önemli kahramanlarından Keyaniyan sülalesinin onuncu ve son padişahı, İsfendiyar'ın torunu, Behmen'in oğlu olan Dârâ büyüklük, görkem (ihtişam) ve yiğitlik sembolü²³ olarak ve meclislerinin parıltısı ile anılır. Neşâtî, memduhunu Dârâ'dan daha üstün ve haşmetli gösterir (g. 100/3).

21 Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006), 204.

22 Gencay Zavotçu, *Dîvan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2006), 89.

23 Zavotçu, *Dîvan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, 103.

Feridun: İran'ın Pişdâdiyân sülalesinin altıncı hükümdarı ve Cemşid neslinden olan Feridun'un lakabı Ferruh'tur. Adaleti ile ünlü olup klasik şiirimizde de bu özelliği ile anılır.²⁴ Neşâtî, methiyesinde memduhunu Feridun gibi görkemli olmakla över (k. 10/15-16).

Kubad: Divan şiirinde adaleti ile anılan ve Pişdâdiyân sülalesinde key unvanını ilk kullanan hükümdar²⁵ olup Neşâtî, onun memduhunun kapısında ancak köle olabileceğini söyler.

Nice Mollâ şeh-i şâhân-ı cihân-ı ma'nî
Ki kemîn bendesidür dergehinüñ niçe Kubâd (k. 7/13)

Mâni: Çinli ünlü bir ressam ve nakkaş olarak bilinir. Behram Şapur zamanında İran'a gelmiş, Zerdüştlük ve Hristiyanlık karışımı Maniheizmin kurucusudur. Resimlerinden oluşan Erjeng adlı eseri ile ünlüdür. Peygamberlik iddiasında bulunmuş ve Şapur tarafından derisi yüzülerek öldürülmüştür. Klasik şiirimizde Behzad ile birlikte resim ve nakışlarının güzelliği ile anılır.²⁶ Neşâtî de Mani'yi resimdeki mahareti ile ilgili olarak zikreder (g. 4/4, 18/5)

Hoten: Doğu Türkistan'da bir bölge ve burada bulunan büyük bir şehirdir. Misk ceylanları ile ünlüdür. Neşâtî, şiirlerinde sevgilinin saçlarını renk ve kokusu bakımından müşgile (misk) ilişkilendirir (g. 102/3, Şehrengiz /36).

Çin: "Türkistan'da bir şehrin adıdır ki çini kâseler oradan getirilir. Güzelleri gayet çok ve cümlesi ak yüzlü, karagözlü, karakaşlı olurlar."²⁷ Neşâtî, sevgilinin saçlarının her bir kıvrımının Çin ülkesini güzel koku ve renk bakımından yağmaladığından bahseder. Ayrıca çin kelimesinin kıvrım, büküm anlamıyla da tevriye sanatı yapar (g. 109/3), Memduhunun güzel ahlakının çin nefesinin (misk kokusu) şöhretini, parlaklığını gölgede bıraktığını söyler. (k. 13/8).

Simurg: "İsmi olup da cismi olmayan bir büyük kuştur. Simurg, Zümrüdüanka da derler... Yüzü insan yüzüne benzermiş. Boynu çok uzunmuş, tüyleri renk renk imiş. Vücudunda otuz kuşun renk ve alametleri varmış. İnsan ve hayvanlardan kaptığını parçalamış. Bereket versin ki zamanında halka mazarratı râygân olmakla Hanzala b. Safvan duasıyla helak ve nesli münkarız oldu. (...) Simurg, edebiyatımızda istigna

24 Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, 158.

25 Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, 285.

26 Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, 307-308.

27 Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, 130.

timsalidir ve ekseriya bu kelime ile beraber kullanılır.”²⁸ Neşâtî, methiyesinde memduhunun değerini, kudretinin yüceliğini överken Simurg'un onun kadar yükseklerden uçamayacağından mübalağa ile söz eder (k. 16/19). Başka bir methiyesinde gönül erbabının simurg yüzlü memduhunun sayesinde bahtlı olacağını söyler (K18/4). Sevgilinin iki gözü hüma avlayan iki doğan olduğunu ve akıl simurgunun onun av göğünde bir sinek kadar küçük bir sinek gibi kaldığını söyler (g. 33/2):

Çeşmüñ ki hümâ-sayd iki şeh-bâzdur el-hâkk
Sîmurg-ı hired evc-i şikârında megesdür (g. 33/2)

Doğrusu gözlerin hüma avlayan iki şahbaz olup akıl simurgu onun av göğünde bir sinektir.

Ferhat, Mecnun: Neşâtî'nin şiirlerinde klasik edebiyatımızın önemli mesnevi kahramanlarından Ferhat ve Mecnun'a dair göndermeler de dikkat çeker. Mecnun ve Ferhat'ın aşk uğruna sergiledikleri fedakârlıklar örnek gösteriler ve takdir edilir. Ferhat ve Mecnun aşk çevgânına başlarını guy/top edip özverinin zirvelerine çıkan aşk kahramanlarıdır:

Serlerin gûy itdiler çevgân-ı 'ışka 'âkîbet
Himmet-i Ferhâdı gör insâf ile Mecnûna bak (g. 68/2)

Sonunda başlarını aşk çevgânına top ettiler; Ferhat'ın himmetini gör insafla Mecnun'un (fedakârlığına) bak!

Neşâtî aşk konusunda Ferhat'ı izlediğini, başında aşk sevdasıyla dağlara kadar gidebileceğini, bir bakıma dağı delme zorluğunu göze alabileceğini söyler:

Bu yolda peyrev olup biz de rûh-ı Ferhâda
Hevâ-yı şevk be-ser kûhsâre dek giderüz (g. 51/3)

Biz bu yolda Ferhat'ın ruhuna uyup başta aşk sevdası dağa kadar gideriz.

Gönül hali sevgili ile, rakip ile konuşulacak bir durum olmayıp olsa olsa bela çekmekle ünlü Ferhat gibi dağlarla konuşulabilir:

Hâl-i dili ne yâr u ne agyâr ile söyleş
Ferhâd-ı belâ-keş gibi kûhsâr ile söyleş (g. 60/1)

Gönül halini ne sevgili ne de rakip ile konuş; bela çeken Ferhat gibi dağlar ile söyleş.

28 Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, 58.

Aşağıdaki beyit oldukça iddialı bir tavrı ifade ediyor. Gönül aşk derdiyle kederlenip gam dağına gelince dünyanın başında sevinç namında bir şey bırakmayacağını, dünya sevincini teşhis ederek dile getirir:

Ser-i şâdî-i dünyâyı şikest itmek nedür seyr it
Hele Ferhâd-ı dil kûh-ı gam-ı yâre ayak bassun (g. 97/3)

Hele gönül Ferhat'ı bir kez gam dağına ayak bassın (o zaman) dünya sevincinin başı nasıl kırılır seyret!

Neşâtî'ye göre Ferhat, aşk yolunu geçmiş fakat dağlara gelince katlanamayıp hayatına son vermiştir:

Reh-i mahabbeti tayy itdi Kuhken ki Neşâtî
Tahammül eylemeyüp kaldı kûhsâre gelince (g. 114/5)

Ey Neşâtî, Ferhat aşk yolunu katetti (de) dağlara gelince dayanamayıp kaldı (ileri gidemedi).

Mürgânı üşürmiş başına Kays-ı dil-figâr
Hayret-zede-i deşt-i mahabbet seri neyler (g. 40/3)

Gönlü yaralı Mecnun başına kuşları toplamış, aşk çölünün hayrete düşmüşü başı neylesin.

Özetlemek gerekirse Neşâtî'ye göre aşkın menzili, varacağı durak ya sıkıntı çölünün vadisi ya da hasret/özlem dağıdır. Bu hususta Mecnun çöle düşenlerin, Ferhat dağ engeline takılıp kalanların sembolüdür:

Çü Kays u Kuhken elbette menzil-i 'âşık
Ya deşt-i vâdi-i mihnet ya dâg-ı hasretdür (g. 43/4)

Kays ve Ferhat gibi âşığın menzili/durağı elbette ya sıkıntı vadisini çölü ya da hasret dağıdır.

Sonuç

17. yüzyıl Hint üslubunun önemli temsilcilerinden olan Neşâtî Ahmed Dede, divanında klasik şiir geleneği içinde duygu ve düşüncelerini başarı ile ifade eden bir şair olarak edebiyatımızdaki yerini almıştır. Şiirleri hem kendi döneminde hem de Cumhuriyet dönemine kadar beğenilmiş, takdir edilmiştir. Şiirlerinde mensup olduğu dini ve tarikatı öğretmek, propagandasını yapmak gibi bir tavır sergilememiş, estetik

çerçeveden taşmamıştır. Şiirlerinde çağının edebî anlayışı sınırları içinde kaldığı görülür. Diğer şairler gibi tabiatı şiir perspektifinden seyrederek tasvir etmiş, *Şeh-nâme* kahramanlarını memduhlarını övmek için anmıştır. Neşâtî'nin şiir dünyasını daha ayrıntılı olarak merak edenler Ömer Savran'ın doktora tezi olarak hazırladığı "Neşâtî Divanı Tahlili"ni inceleyebilir. Neşâtî'nin önemli özelliğinin nazire söylemedeki başarısı olduğu unutulmamalıdır. Bunun dışında şiir dünyasında klasik edebiyatımızın genel anlayışı içinde kaldığı belirtilebilir.

Kaynakça

1. Acluni, II: 164; Hakim el-Müstedrek, II: 615.
2. Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S. ve Cunbur, M.. *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
3. Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*. Haz., Cemal Kurnaz. İstanbul: H Yayınları, 2009.
4. Kalkışım, Muhsin. *Şeyh Gâlib Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
5. Kaplan, Mahmut. "Sebk-i Hindî Şairlerinden Fehîm, İsmetî, Na'îlî ve Neşâtî'nin Şair ve Şiir Hakkındaki Görüşleri". *Hece Dergisi* 53-55 (Ankara 2001).
6. ____. *Neşâtî Divanı*. Kültür Bakanlığı e-kitap, 2019.
7. Tarlan, Ali Nihat. *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
8. Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kocabalci Yayınları, 2005.
9. Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kocabalci Yayınları, 2006.
10. Yılmaz, Kâşif. *Güftî ve Teşrifâtı'ş-Şuarâsı*. Ankara: 2001, AKM Yayınları.
11. Zavotçu, Gençay. *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2006.